

डिजिटल माध्यमांसाठी आचारसंहिता

माहिती तंत्रज्ञान विभागांतर्गत (मध्यस्थ मार्गदर्शक
तत्वे आणि डिजिटल माध्यमे) नियम 2021

वारंवार विचारले जाणारे प्रश्न

सत्यमेव जयते

केंद्रीय माहिती आणि
प्रसारण मंत्रालय

वारंवार विचारले जाणारे प्रश्न

विभाग I. मूलभूत माहिती

1. माहिती तंत्रज्ञान (मध्यस्थ मार्गदर्शक तत्वे आणि डिजिटल माध्यमांसाठी आचार संहिता) नियम 2021 चे महत्त्व काय आहे?

गेल्या अनेक वर्षांत डिजिटल माध्यमांचा विस्तार वाढला आहे. नवे ऑनलाईन पोर्टल्स, ओटीटी मंच (अर्थात ओटीटी प्लॅटफॉर्म) इत्यादींसारखे अनेक नवे घटक आता इंटरनेटवर सामान्यतः आढळत आहेत. हे नियम या सर्व घटकांसाठी संस्थात्मक रचना देतात, नागरिकांना सक्षम करतात आणि संभाव्य हानिकारक मजकुरापासून लहान मुलांचे संरक्षण तर करतातच पण त्याचसोबत पत्रकार आणि कलाकारांसह सर्व नागरिकांचे भाषा आणि अभिव्यक्ती स्वातंत्र्य अबाधित राखतात. डिजिटल माध्यमांमध्ये बातम्यांशी संबंधित व्यक्तींना योग्य ओळख आणि संधी प्राप्त करून देतानाच, हे नियम देशातील माध्यमे आणि मनोरंजन क्षेत्राच्या शाश्वत आणि दीर्घकालीन विकासाची सुनिश्चिती करतात.

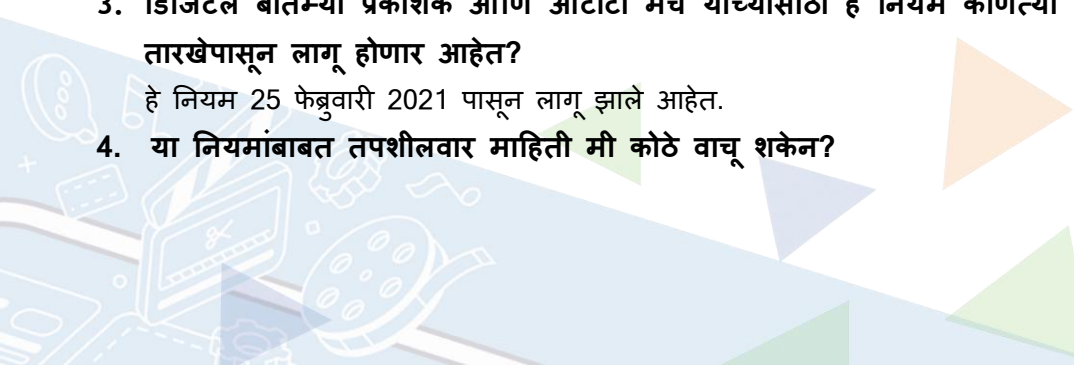
2. कोणत्या कायद्यांतर्गत या नियमांची रचना करण्यात आली आहे? ते नियम संसदेत मांडण्यात येणार आहेत का?

माहिती तंत्रज्ञान कायदा, 2000 हा संसदेत मंजूर झालेला कायदा आहे. हे नियम या कायद्याच्या कक्षेत राहून तयार करण्यात आले असून ते संसदेत पटलावर ठेवले जाणार आहेत.

3. डिजिटल बातम्या प्रकाशक आणि ओटीटी मंच यांच्यासाठी हे नियम कोणत्या तारखेपासून लागू होणार आहेत?

हे नियम 25 फेब्रुवारी 2021 पासून लागू झाले आहेत.

4. या नियमांबाबत तपशीलवार माहिती मी कोठे वाचू शकेन?

या नियमांबाबत मंत्रालयाच्या <https://mib.gov.in/digitalmedia/information-technology-inter-mediary-guidelines-and-digital-media-ethics-code-rules-2021> या संकेतस्थळावर सविस्तर माहिती मिळू शकेल.

विभाग II: मूलभूत परिभाषा आणि नियमांची कार्यकक्षा

5. माहिती तंत्रज्ञान (मध्यस्थ मार्गदर्शक तत्त्वे आणि डिजिटल माध्यमांसाठी आचार संहिता) 2021 या नियमांच्या कार्यक्षेत्र कोणत्या संस्था येतात?

हे नियम बातम्या आणि सद्यकालीन घडामोडींचे प्रकाशक, ऑनलाईन साठवून ठेवलेल्या सामग्रीचे (ज्याला सर्वसामान्यांच्या भाषेत ओटीटी मंच असे म्हणतात) प्रकाशक आणि मध्यस्थ यांच्यासाठी लागू होतात.

डिजिटल माध्यमांसाठी आचार संहिता

मुख्य वैशिष्ट्ये

* मध्यस्थांकडून योग्य माहिती

* त्रि-स्तरीय तक्रार निवारण यंत्रणा

* प्रकाशकांसाठी आचारसंहिता

* स्व-नियामक बांधणी

* माहितीचे प्रकटीकरण

6. हे नियम इलेक्ट्रॉनिक्स आणि माहिती तंत्रज्ञान मंत्रालयातर्फे अमलात येतील की माहिती आणि प्रसारण मंत्रालयातर्फे अमलात येतील?

या नियमांचा दुसरा भाग मध्यस्थांशी संबंधित आहे आणि त्याचे परिचालन केंद्रीय इलेक्ट्रॉनिक्स आणि माहिती तंत्रज्ञान मंत्रालयातर्फे अमलात येईल. यातील तिसरा भाग डिजिटल बातम्या प्रकाशक आणि ओटीटी मंचाशी संबंधित आहे आणि तो माहिती आणि प्रसारण मंत्रालयातर्फे अमलात येईल.

डिजिटल माध्यमांसाठी आचारसंहिता फायदे आणि परिणाम नागरिक आणि समाजाकरिता

दर्जात्मक साहित्य

पत्रकारिताविषयक आणि मनोरंजनात्मक अधिक उतम सामग्री

नागरिकांचे सक्षमीकरण

माहितीपूर्ण निवड, परिणामकारक तक्रार निवारण

लहान मुलांची सुरक्षितता

माहितीपर्यंत पोहोचण्याच्या मार्गावर नियंत्रण आणि वय पडताळणी

घुकीच्या माहितीला आवर घालणे

डिजिटल बातम्या प्रकाशकांची विश्वासार्हता

7. कोणत्या संस्था डिजिटल माध्यमांवर बातम्या आणि सद्यकालीन घडामोडींच्या प्रकाशकाचे काम करतात?

ऑनलाईन वर्तमानपत्रे, बातम्यांशी संबंधित पोर्टल्स, बातम्यांचे संकलक, बातमीदार संस्था इत्यादींना बातम्या आणि सद्यकालीन घडामोडींचे प्रकाशक म्हणतात. यासारखीच कार्ये करणाऱ्या इतर संस्था देखील बातम्या आणि सद्यकालीन घडामोडींच्या साहित्याच्या प्रकाशक आहेत.

8. ऑनलाईन साठवण साहित्याचे (ऑनलाईन क्यूरेटेड कन्टेन्ट) प्रकाशक कोण आहेत?

ऑनलाईन साठवण केलेल्या सामग्रीचे प्रकाशक सर्वसामान्यपणे ओटीटी मंच म्हणून ओळखले जातात. यामध्ये नेटफ्लिक्स, अमेझॉन, झी 5, अल्ट बालाजी इत्यादी उदाहरणांचा समावेश होतो. हे प्रकाशक त्यांच्या मंचावर प्रदर्शित होणारे कार्यक्रम, चित्रपट, वेब मालिका इत्यादींचे प्रकार निश्चित करतात आणि नंतर ते प्रेक्षकांना उपलब्ध करून दिले जातात.

9. ऑनलाईन साठवण सामग्री म्हणजे काय?

ऑनलाईन साठवण सामग्री म्हणजे ओटीटी मंचावर प्रेक्षकांना त्यांच्या मागणीनुसार उपलब्ध करून दिलेली चित्रपट, वेब मालिका, इत्यादींसारखे दृकश्राव्य साहित्य.

10. इंटरनेटवरील कोणती सामग्री मागणीनुसार उपलब्ध प्रकारातील म्हणता येऊ शकेल?

वापरकर्त्याने, ग्राहकाने अथवा प्रेक्षकाने निवडलेल्या आणि त्याने ठरविलेल्या वेळी त्याला उपलब्ध होत असलेल्या सामग्रीला मागणीनुसार उपलब्ध प्रकारातील सामग्री म्हणता येऊ शकेल.

11. सर्वसामान्य वापरकर्ते वर्तमानकाळातील विविध घटनांबद्दल व्यक्त केलेल्या मतांसह इतर अनेक प्रकारची सामग्री इंटरनेटवर प्रसिध्द करत असतात, त्यांना देखील प्रकाशक म्हणता येईल का?

सर्वसामान्य वापरकर्ते जी सामग्री इंटरनेटवर प्रसिध्द करत असतात ती जर पद्धतशीर व्यापारी उद्देशाने केलेली कृती नसेल तर असे वापरकर्ते बातम्यांचे आणि चालू घडामोडींचे प्रकाशक या सदरात मोडत नाहीत.

12. हे नियम फक्त प्रकाशकांच्या संकेतस्थळांनाच लागू होतात का?

प्रसारित होणाऱ्या सामग्रीच्या संदर्भात त्या सामग्रीच्या ऑनलाईन प्रसारण पद्धतीचा फरक न पडता प्रकाशकांना हे नियम पाळणे अनिवार्य आहे.

विभाग III : बातम्या आणि सदयकालीन घडामोडींच्या प्रकाशकांसाठी आचार संहिता

13. डिजिटल बातम्यांच्या प्रकाशकांसाठी कोणती आचारसंहिता आहे?

भारतीय प्रेस कौन्सिलचे पत्रकारिता आचरण नियम
<https://presscouncil.nic.in/WriteReadData/Pdf/NORMSTWZEROONEININE.pdf>
येथे उपलब्ध आहेत.केबल टेलिव्हिजन नेटवर्क (नियामक) कायदा, 1995 च्या कलम 5
खालील कार्यक्रम आचारसंहिता
<https://www.mib.gov.in/broadcasting/programme-and-advertising-codes>
येथे दिली आहे.

तात्पुरत्या स्वरूपात, कोणत्याही कायद्याखाली मनाई करण्यात आलेली सामग्री प्रकाशित अथवा प्रसारित करता येणार नाही.

14. आचार संहितेमुळे प्रकाशकांवर नवे निर्बंध लागू होत आहेत का?

डिजिटल माध्यमांसाठीची आचारसंहिता डिजिटल बातम्यांच्या प्रकाशकांकडून विद्यमान नियमांचे पालन करण्यासाठीची निश्चिती करते, मात्र त्यांच्यासाठी कोणताही नवा कायदा किंवा नियम घालून देण्यात आलेला नाही. काही बातम्याविषयक संकेतस्थळे पूर्वीपासूनच छापील आणि टीव्हीवरील बातम्यांसाठी हे नियम पाळत असतील पण नवी आचारसंहिता फक्त त्या नियमांना असा दृष्टीकोन देते की जेणेकरून डिजिटल बातम्या पत्रकारांच्या आदर्श आचरणाचे (छापील बातम्यांना लागू होणारे) आणि कार्यक्रमविषयक केबल टेलिव्हिजन नेटवर्क (नियामक) कायदा(टीव्हीला लागू होणारे) नियम पाळतील आणि बातम्यांच्या माध्यम उद्योगात समान संधी निर्माण करतील.

डिजिटल माध्यमांसाठी आचारसंहिता फायदे आणि परिणाम डिजिटल बातम्यांच्या प्रकाशकांकरिता

शाश्वत विकास

पारदर्शकतेसह दर्जात्मक
पत्रकारिता

माध्यमांचे स्वातंत्र्य

सरकारपासून हाकेच्या अंतरावर

समान कार्यक्षेत्र

ऑनलाईन आणि ऑफलाईन
बातम्यांसाठी समान तत्वे

चुकीच्या माहितीला आवर

डिजिटल माध्यमांवरील दिशाभूल
करणाऱ्या बातम्यांचे प्रमाण कमी करणे

विभाग IV : ऑनलाईन साठवणूक केलेल्या सामग्रीच्या (ओटीटी मंच) प्रकाशकांसाठी आचार संहिता

15. ओटीटी मंचासाठी कोणती आचार संहिता आहे?

ओटीटी मंचासाठीच्या आचार संहितेत खालील घटकांचा समावेश होतो:

प्रतिबंधित सामग्री आणि ज्यासाठी मंचाला सावधगिरी बाळगणे आणि दूरदर्शीपणा राखणे आवश्यक आहे अशा सर्व सामग्रीशी संबंधित सर्वसामान्य तत्वे.

- सामग्रीचे वर्गीकरण आणि सामग्रीची विविध वयोगटावर आधारित श्रेणी निश्चिती
- सामग्रीच्या वर्गीकरणाचे आणि सामग्रीच्या वर्णनाचे सादरीकरण
- लहान मुलांना पाहता येऊ नये अश्या विवक्षित सामग्रीपर्यंत पोहोचण्याचे मार्ग बंद करण्यासाठी पालकांनी कुलुपबंद करण्याच्या आणि वयाची पडताळणी करण्याच्या यंत्रणेची स्थापना
- दिव्यांग व्यक्तींना सामग्री उपलब्ध होण्याच्या दृष्टीने संपर्क पद्धती सुधारण्याचे उपाय

16.आचार संहितेचा भाग म्हणून ओटीटी मंचांनी आचरणात आणण्याची सामान्य तत्वे कोणती आहेत?

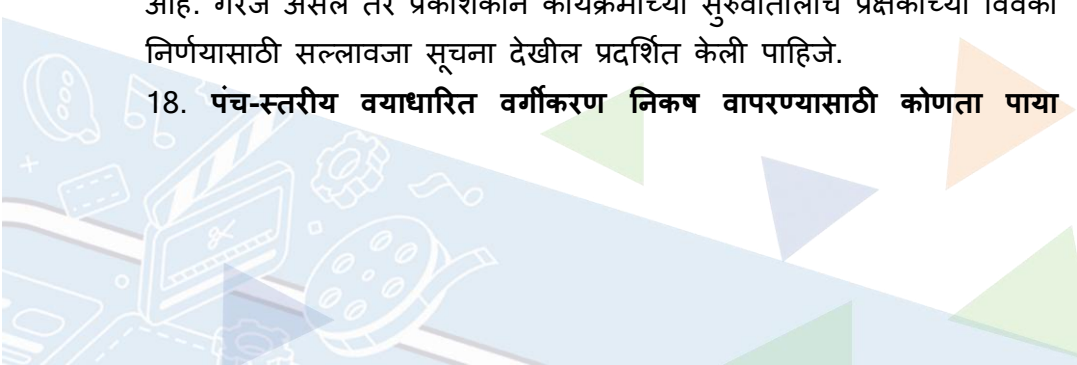
आचार संहितेचा भाग म्हणून ओटीटी मंचांनी आचरणात आणण्याची सामान्य तत्वे खालीलप्रमाणे आहेत:

- कोणत्याही कायद्याखाली प्रतिबंधित करण्यात आलेली किंवा सक्षम न्यायक्षेत्रातील कोणत्याही न्यायालयाने मनाई केलेली सामग्री प्रकाशित करता येणार नाही.
- अशी सामग्री जी भारताची एकता आणि अखंडता यांच्यावर परिणाम करेल, राज्याची सुरक्षितता धोक्यात आणेल किंवा संकटात टाकू शकेल, भारताच्या परदेशांशी असलेल्या मैत्रीपूर्ण संबंधासाठी हानिकारक ठरेल किंवा हिंसेला प्रवृत्त करेल आणि सार्वजनिक सुव्यवस्थेमध्ये अडथळा निर्माण करेल अशा कोणत्याही सामग्रीच्या प्रकाशनाचे परिणाम लक्षात घेऊन आणि योग्य सावधगिरी तसेच दूरदर्शीपणा बाळगणे आवश्यक आहे.
- भारताचे अनेक-जाती आणि विविध धर्मीय संदर्भ लक्षात घ्यावे आणि कोणत्याही जाती अथवा धर्माच्या गटाचे कार्य, श्रद्धा, विशिष्ट पद्धती किंवा दृष्टीकोन यांच्या बाबतीत योग्य सावधगिरी तसेच दूरदर्शीपणा बाळगावा.

17.ऑनलाईन साठवण सामग्रीसह कोणते विविध घटक प्रदर्शित करावे लागतील?

ओटीटी मंचावर वयावर आधारित सामग्रीचे श्रेणीकरण आणि प्रत्येक सामग्रीसाठी वा कार्यक्रमासाठी तसेच वेब मालिकेसाठी सामग्रीचे वर्णन जाहीर करणे आवश्यक आहे. गरज असेल तर प्रकाशकाने कार्यक्रमाच्या सुरुवातीलाच प्रेक्षकांच्या विवेकी निर्णयासाठी सल्लावजा सूचना देखील प्रदर्शित केली पाहिजे.

18. पंच-स्तरीय वयाधारित वर्गीकरण निकष वापरण्यासाठी कोणता पाया

आहे?याची ग्राहकांना कशी मदत होईल?

आंतरराष्ट्रीय पद्धतीवर बेतलेले वयाधारित वर्गीकरण निकष संभाव्य संवेदनशील किंवा धोकादायक सामाग्रीपासून लहान मुलांचे संरक्षण करतात. शिक्षण आणि माध्यमे लहान मुलांच्या मनाला विकसित करून आकार देण्यात महत्त्वाची भूमिका बजावत असल्यामुळे, लहान मुलांना बघण्यासाठी परवानगी देता येईल अशी सामग्री ठरविण्यासाठी वयाधारित पाच श्रेणी पद्धतीची रचना पालकांना माहितीपूर्ण निर्णय घेण्यात मदत होईल.

19. ऑनलाईन साठवण सामग्री वर्गीकृत करता येईल अशा कोणत्या विविध वयाधारित श्रेणी निश्चित केल्या आहेत?

ऑनलाईन साठवण सामग्री खालीलप्रमाणे विविध वयाधारित श्रेणीमध्ये वर्गीकृत करता येईल:

अनुक्रमांक	सामग्रीचा प्रकार (ज्यांच्यासाठी योग्य आहे ते)	वर्गीकरण
1	वयाचा मुद्दा लक्षात न घेता कोणत्याही निर्बंधाविना पाहता येईल आणि कुटुंब स्नेही असेल अशी सामग्री	U
2	7 वर्षे किंवा त्यापेक्षा जास्त वयाच्या व्यक्तींना पाहण्यासाठी योग्य, 7 वर्षांपेक्षा कमी वयाच्या व्यक्तींसाठी पालकांचे मार्गदर्शन आवश्यक	U/A 7+
3	13 वर्षे किंवा त्यापेक्षा जास्त वयाच्या व्यक्तींना पाहण्यासाठी योग्य, 13 वर्षांपेक्षा कमी वयाच्या व्यक्तींसाठी पालकांचे मार्गदर्शन आवश्यक	U/A 13+
4	16 वर्षे किंवा त्यापेक्षा जास्त वयाच्या व्यक्तींना पाहण्यासाठी योग्य, 16 वर्षांपेक्षा कमी वयाच्या व्यक्तींसाठी पालकांचे मार्गदर्शन आवश्यक	U/A 16+
5	फक्त प्रौढ व्यक्तींनी पाहण्यासाठी प्रतिबंधित	A

20.ओटीटी मंचावर काही नियंत्रक बंधने आहेत का?

या नियमांमध्ये नियंत्रक बंधने घालण्यासाठी कोणतीही तरतूद नाही. ओटीटी मंचांवरील सामग्री मंचाकडून वर्गीकृत केलेली असते.

21.सामग्रीच्या वर्गीकरणासाठी कोणते घटक विचारात घेतले जातात?

सामग्रीचे वर्गीकरण पुढील घटकांच्या आधारावर केले जाते: i) संकल्पना आणि संदेश; ii) हिंसा; iii) नग्नता; iv) अश्लीलता; v) भाषा; vi) अंमली पदार्थ आणि शिवीगाळ यांचा वापर; आणि vii) भीतीदायक गोष्टी. नियमांच्या परिशिष्टात यांचे वर्णन केलेले आहे.

22.कार्यक्रमाच्या सामग्रीच्या वर्णनात कोणते तपशील नमूद करणे आवश्यक आहे?

सामग्रीच्या वर्णनात चित्रपट, वेब मालिका इत्यादींच्या विविध पैलूंचे वर्णन असायला हवे. हे पैलू बेकायदेशीर अथवा हानिकारक गोष्टींचे चित्रण, अनुकरणीय वर्तणूक, नग्नता, अश्लीलता, हिंसा, भय, धमकी, भीतीदायक गोष्टी इत्यादींशी संबंधित असू शकतात.

23.लहान मुले संभाव्य संवेदनशील सामग्री पाहणार नाहीत याची खात्री कशी बाळगायची?

'U/A 13+' किंवा त्यापेक्षा उच्च श्रेणीतील सामग्रीसाठी, ओटीटी मंच पालकांद्वारे सामग्री कुलुपबंद करता येण्यासारख्या नियंत्रण प्रणाली लागू करतात. 'A' दर्जाच्या सामग्रीसाठी हे मंच अशा सामग्रीच्या दर्शकत्व पात्रतेसाठी विश्वसनीय वय पडताळणी यंत्रणा लागू करतात.

24.नवे नियम भारतात ओटीटी उद्योगाच्या वाढीला कसे प्रोत्साहन देतात?

हे नियम डिजिटल माध्यम परिसंस्थेचा आणखी विकास करायला प्रोत्साहन देतात. भक्कम संस्थात्मक यंत्रणा गुंतवणूक आमंत्रित करायला मदत करतात,

रोजगार निर्मिती करतात आणि विशेष करून ओटीटी क्षेत्राच्या आणि सामान्यतः स्पर्धक दृकश्राव्य सेवा क्षेत्राच्या विकासाला चालना देतात.

25. प्रस्तावित आचार संहिता कलात्मक स्वातंत्र्य आणि सर्जनशीलतेला कशा प्रकारे उत्तेजन देते?

केंद्र सरकार नागरिकांचे कलात्मक स्वातंत्र्य आणि भाषा तसेच अभिव्यक्ती स्वातंत्र्याच्या हक्कांप्रती वचनबद्ध आहे. नवे नियम केंद्रीय चित्रपट प्रमाणीकरण मंडळाच्या कोणत्याही सहभागाविना ओटीटी मंचांवरील प्रदर्शनीय सामग्रीविषयी स्वयं-वर्गीकरण देऊ करतात. या संदर्भात, नियमांमधील प्रमाणीकरणासाठी विस्तारित मार्गदर्शक तत्वे जारी करण्यात आली आहेत. म्हणून, हे नियम कलात्मक सर्जनशीलतेच्या आविष्काराच्या तसेच मनोरंजन क्षेत्रात दर्जात्मक सामग्रीच्या विकासाच्या अधिक संधी निर्माण करतात.

26. ओटीटी मंचासाठीचे नियम ग्राहकांच्या निवडीला कशा प्रकारे पाठबळ देतात?

हे नियम प्रेक्षक आणि ग्राहकांना सक्षम करतात. या नियमांमध्ये ओटीटी मंचाकडून स्वयं-वर्गीकरण आणि मानांकन आणि कार्यक्रमाची माहिती प्रदर्शित करण्याचा प्रस्ताव आहे. या चौकटीमुळे प्रेक्षकांना ते काय पाहणार आहेत त्याबाबत त्याविषयीच्या माहितीच्या आधारावर निर्णय घेणे शक्य होते. काही विशिष्ट कार्यक्रमांसाठी नियंत्रण आणि वयाच्या पडताळणीच्या यंत्रणेमुळे पालकांना त्यांच्या बालकांचे संभाव्य हानिकारक सामग्रीपासून रक्षण करता येते.

विभाग V: तक्रार निवारण यंत्रणा

27.डिजिटल माध्यमांवरील सामग्रीशी संबंधित सार्वजनिक तक्रार निवारणासाठी संस्थात्मक यंत्रणेचे तीन स्तर कोणते आहेत?

सार्वजनिक तक्रारींचे निवारण कालबद्ध पद्धतीने करण्यात येईल. यासाठी नियमांचे तीन स्तर करण्यात आले आहेत.

- पहिला स्तर - सामग्री प्रकाशकाकडून स्वयं नियमन
- दुसरा स्तर - प्रकाशकाच्या स्वयं नियामक समितीकडून स्वयं नियमन
- तिसरा स्तर - केंद्र सरकारची देखरेख यंत्रणा.

28.स्वयं नियामक यंत्रणेमध्ये प्रकाशकांना कोणत्या प्रकारचे स्वातंत्र्य दिले जाते? सरकारचे या यंत्रणेवर नियंत्रण आहे का ?

संस्थात्मक यंत्रणेमध्ये प्रकाशक हा पहिला स्तर आणि स्वयं नियामक समिती हा दुसरा स्तर असल्याने स्वयं नियमनाचे दोन स्तर आहेत. स्वयं नियामक समिती ही त्या प्रकाशकाने स्वतः तयार केलेली त्या उद्योगाची एक समिती असेल. सर्वोच्च न्यायालय/ उच्च न्यायालयाचे निवृत्त न्यायमूर्ती किंवा त्या उद्योगातील नामवंत व्यक्ती या समितीचे अध्यक्ष असतील, ही समिती अतिशय प्रतिष्ठित आणि उच्च दर्जाची असेल. यामध्ये पहिल्या दोन स्तरांवर निराकरण न झालेल्या प्रकरणांमध्ये तिसऱ्या स्तरावर निरीक्षण यंत्रणेच्या माध्यमातून निराकरण होईल मात्र यात सरकारची भूमिका ही सौम्य आणि निरीक्षकाची आहे.

29. तक्रार निवारणासाठी प्रकाशकाची (पहिला स्तर) भूमिका कोणती आहे?

प्रत्येक प्रकाशक एक तक्रार निवारण यंत्रणा तयार करेल आणि तक्रार प्राप्त करण्यासाठी आणि तिचे कालबद्ध पद्धतीने निवारण करण्यासाठी भारतामध्ये राहणारा एक तक्रार निवारण अधिकारी नियुक्त करेल. या तक्रार निवारण यंत्रणेचा तपशील प्रकाशकाकडून आपल्या वेबसाईटवर किंवा इंटरफेसवर योग्य ठिकाणी प्रदर्शित केला जाईल. तसेच प्रत्येक प्रकाशक स्वयं नियामक समितीचा सदस्य बनण्याची आवश्यकता आहे.

30. मिळालेल्या तक्रारीबाबत प्रकाशकाने किती वेळात निर्णय घेतला पाहिजे.

प्रकाशकाने तक्रार प्राप्त झाल्यापासून 15 दिवसांच्या आत आपला निर्णय तक्रारदाराला कळवला पाहिजे.

31. एखाद्या तक्रारदाराला त्याने/ तिने दिलेल्या तक्रारीबाबत प्रकाशकाने घेतलेल्या निर्णयाविरोधात दाद मागता येईल का?

होय, प्रकाशक सदस्य असलेल्या स्वयं नियामक समितीकडे प्रकाशकाच्या निर्णयाविरोधात तक्रारदाराला दाद मागता येईल. निर्णय प्राप्त झाल्यापासून 15 दिवसांच्या आत ही दाद मागता येईल.

32. प्रकाशकाने 15 दिवसात प्रतिसाद न दिल्यास काय होते?

प्रकाशकाने 15 दिवसात प्रतिसाद दिला नाही तर ते प्रकरण प्रकाशक सदस्य असलेल्या नियामक समिती आपल्याकडे थेट सुनावणीसाठी घेऊ शकते

33. स्वयं नियामक समिती कशा प्रकारे स्थापन करता येते ?

प्रकाशक किंवा त्यांच्या संस्थांना नियमातील तरतुदीनुसार स्वयं नियामक समितीची स्थापना करता येते.

34. स्वयं नियामक समितीची रचना कशी असेल?

सर्वोच्च न्यायालय/ उच्च न्यायालयाचे निवृत्त न्यायमूर्ती किंवा प्रसारमाध्यम, प्रसारण, मनोरंजन, बालहक्क इ. क्षेत्रांशी संबंधित नामवंत व्यक्ती या समितीचे अध्यक्ष असतील. यामध्ये जास्तीत जास्त इतर सहा सदस्य असतील जे या क्षेत्रांमधील तज्ञ असतील.

36. भारतातील सर्व प्रकाशकांसाठी एकच स्वयं नियामक समिती असेल का ?

एकापेक्षा जास्त स्वयं नियामक समित्या असू शकतील मात्र, प्रकाशक या समितीचा सदस्य असला पाहिजे.

36. स्वयं नियामक समित्यांची कामे कोणती असतील ?

स्वयं नियामक समिती खालील कामे करेल:-

- प्रकाशकाकडून नैतिक संहितेचे अनुपालन होत असल्याची खातरजमा करेल;
- प्रकाशकाने 15 दिवसात निवारण न केलेल्या तक्रारींचे निवारण करेल.
- प्रकाशकाने दिलेल्या निर्णयाच्या विरोधात तक्रारदाराने दाद मागितलेल्या प्रकरणांची सुनावणी करेल ;
- अशा प्रकाशकांकडून नैतिक संहितेचे अनुपालन व्हावे यासाठी असे मार्गदर्शक नियम किंवा सूचना जारी करेल

37. मंत्रालयाकडून या स्वयं नियामक समित्यांची नोंदणी होईल का?

या स्वयं नियामक समित्यांची नियमातील तरतुदीनुसार रचना झाल्याची आणि नियमात नमूद केल्यानुसार आपली कामे करण्याबाबत त्यांनी सहमती दर्शवली असल्याची खातरजमा केल्यानंतर मंत्रालयाकडून त्यांची नोंदणी करण्यात येईल.

38. स्वयं नियामक समिती प्रकाशकाला कोणत्या प्रकारचे मार्गदर्शक नियम किंवा मार्गदर्शक सूचना जारी करू शकते?

- प्रकाशकाला इशारा देणे, टीका करणे, कानउघाडणी किंवा ताशेरे ओढणे किंवा
- प्रकाशकाकडून माफीनामा मागणे किंवा
- प्रकाशकाला इशारा समाविष्ट करण्यास सांगणे किंवा
- ऑनलाईन साठवण सामग्रीसंदर्भात प्रकाशकाला
- संबंधित सामग्रीच्या मानांकनाचे पुनर्वर्गीकरण करण्याचे निर्देश देणे किंवा
- सामग्रीच्या वर्णनामध्ये, वयाच्या वर्गीकरणात आणि नियंत्रण उपाययोजनांची हाताळणी यामध्ये योग्य ते बदल करणे किंवा
- संबंधित सामग्रीच्या सारांशाचे संपादन करणे

39. स्वयं नियामक समितीने घेतलेल्या निर्णयाविरोधात तक्रारदार दाद मागू शकतो का?

होय, स्वयं नियामक समितीने घेतलेल्या निर्णयाविरोधात तक्रारदार निर्णय प्राप्त झाल्यापासून 15 दिवसांच्या आत निरीक्षण यंत्रणेकडे दाद मागू शकतो.

40. त्रिस्तरीय तक्रार निवारण यंत्रणे अंतर्गत निरीक्षण यंत्रणा(तिसरा स्तर) कशी असते?

माहिती प्रसारण मंत्रालय आणि मंत्रालयाने स्थापन केलेली आंतर- विभागीय समिती यांच्याकडून निरीक्षण प्रणाली स्थापन केली जाते.

41.आंतर- विभागीय समितीची रचना कशी असते ?

मंत्रालयाने नाम निर्देशित केलेला अधिकृत अधिकारी आंतर-विभागीय समितीचे अध्यक्षपद भूषवतो. या समितीत गृह व्यवहार मंत्रालय, इलेक्ट्रॉनिक्स आणि माहिती तंत्रज्ञान मंत्रालय इत्यादी मंत्रालये आणि संघटनांचे प्रतिनिधी आणि या क्षेत्रातील तज्ञांचा समावेश असतो.

42.आंतर- विभागीय समितीची भूमिका काय असते?

पहिल्या/दुसऱ्या स्तरामधून पुढे आलेल्या तक्रारींबाबत किंवा मंत्रालयाने शिफारस केलेल्या प्रकरणांबाबत आंतर विभागीय समिती सुनावणी करेल आणि मंत्रालयाकडे शिफारशी करेल.

43.समितीसमोर प्रकाशकाला आपले उत्तर आणि स्पष्टीकरण सादर करण्याची आणि म्हणणे मांडण्याची संधी दिली जाईल का?

समितीकडे आलेल्या प्रकरणांसंदर्भात प्रकाशकाला समितीसमोर आपले उत्तर आणि स्पष्टीकरण सादर करण्याची आणि म्हणणे मांडण्याची संधी दिली जाईल

44.या तक्रारीचे/ मागणीचे अंतिम निराकरण कशा प्रकारे होईल?

समिती मंत्रालयाला खालील शिफारशी करू शकते

- प्रकाशकाला इशारा देणे, टीका करणे, कानउघाडणी किंवा ताशेरे ओढणे किंवा
- प्रकाशकाकडून माफीनामा मागणे किंवा
- प्रकाशकाला इशारा पत्रक किंवा अस्वीकरण समाविष्ट करण्यास सांगणे किंवा

- ऑनलाईन साठवण सामग्रीसंदर्भात प्रकाशकाला
  - संबंधित सामग्रीच्या मानांकनाचे पुनर्वर्गीकरण करण्याचे निर्देश देणे किंवा
  - संबंधित सामग्रीच्या सारांशाचे संपादन करणे किंवा
  - सामग्रीच्या वर्णनामध्ये, वयाच्या वर्गीकरणात आणि पालकांकडून नियंत्रण किंवा हाताळणी नियंत्रण यामध्ये योग्य ते बदल करणे
- सार्वजनिक आदेशाशी संबंधित दखलपात्र गुन्ह्याची नोंद करण्यास आयोग प्रवृत्त होऊ नये यासाठी सामग्री हटवणे किंवा सुधारणा करणे
- समितीला कायद्याचे कलम 69A मधील उपकलमांमध्ये नमूद केलेल्या कारणांशी संबंधित कारवाई करण्याची गरज वाटत असेल तर ती अशी कारवाई करण्याची शिफारस करू शकते.

45.दाखल केलेली तक्रार/ मागणीचे अंतिम निराकरण कसे होईल?

मंत्रालय आंतरविभागीय समितीच्या शिफारशी विचारात घेईल आणि प्रकाशकाकडून अनुपालन करण्यासाठी योग्य ते आदेश/ निर्देश जारी करेल.

46.सरकारकडून सामग्री पाहण्यास अवरोध (ब्लॉक करणे) निर्माण करण्याची तरतूद नवीन आहे का ?

सामग्री पाहण्यास अवरोध निर्माण करण्याची तरतूद ही नवीन तरतूद नाही. कायद्याच्या 69 ए कलमांतर्गत ही तरतूद आहे आणि 2009 पासून गेली अकरा वर्षे इलेक्ट्रॉनिक्स आणि माहिती तंत्रज्ञान मंत्रालयाच्या सचिवांकडून माहिती तंत्रज्ञान(जनतेकडून माहितीची हाताळणी थांबवण्यासाठी प्रक्रिया आणि सुरक्षा उपाययोजना

) नियमांतर्गत तिचा वापर केला जात आहे.

माहिती तंत्रज्ञान (मध्यस्थ मार्गदर्शक तत्वे आणि डिजिटल माध्यमांसाठी नैतिक संहिता) नियमांतर्गत या तरतुदीमध्ये केवळ माहिती आणि प्रसारण मंत्रालयाचे सचिव हा बदल करण्यात आला आहे कारण या नियमाच्या तिसऱ्या भागाचा वापर माहिती आणि प्रसारण मंत्रालयाकडून केला जाणार आहे.

47. सामग्री पाहण्यास अवरोध निर्माण करण्यासाठी सुरक्षित प्रक्रिया काय आहे ?

श्रेया सिंघल प्रकरणातील निकालात माननीय सर्वोच्च न्यायालयाने सांगितले होते की कलम 69 ए अंतर्गत सामग्री पाहण्यास अवरोध निर्माण करण्याच्या तरतुदीपूर्वी पुरेशा सुरक्षा प्रक्रिया होत्या. या प्रक्रिया नव्या नियमांमध्ये कायम ठेवण्यात आल्या आहेत. या प्रक्रियांमध्ये खालील बाबींचा समावेश आहे:-

- राज्यघटनेच्या अनुच्छेद 19(2) मध्ये उल्लेख केलेल्या भाषण स्वातंत्र्यावरील तर्कसंगत निर्बंधांप्रमाणे असलेल्या काही विशिष्ट आधारावरच ब्लॉकिंग प्रक्रिया केली जाऊ शकते. यामध्ये भारताचे सार्वभौमत्व आणि एकात्मता, देशाची सुरक्षा, परकीय देशांशी मैत्रीपूर्ण संबंध इत्यादींचा समावेश आहे.
- सामग्री पाहण्यास अवरोध निर्माण करण्याची शिफारस महिला आणि बालविकास मंत्रालय, विधी आणि न्याय मंत्रालय, संरक्षण मंत्रालय, परराष्ट्र व्यवहार मंत्रालय इ. मंत्रालयांचे प्रतिनिधी असलेल्या समितीकडून झाली पाहिजे.
- हे नियम संबंधित प्रकाशकाला अशा प्रकारची सामग्री पाहण्यास अवरोध निर्माण करण्याची गरज आहे की नाही याची पडताळणी करणाऱ्या समितीसमोर हजर होण्याची आणि आपले उत्तर सादर करण्याची आणि स्पष्टीकरण देण्याची संधी

देतात. ज्यावेळी समितीला असे वाटते की खरोखरच याची आवश्यकता आहे त्यावेळीच अवरोधाचे आदेश दिले जातात.

- सामग्री पाहण्यास अवरोध निर्माण करण्यासाठी कारणांची नोंद लेखी स्वरूपात करावी लागते.

विभाग VI: इतर पैलू

48. आचार संहिता आणि इतर पैलूसंदर्भात प्रकाशक, मंत्रालयाशी कशा प्रकारे संपर्क साधू शकतो आणि समन्वय राखू शकतो आणि त्याच प्रकारे मंत्रालय प्रकाशकाशी संपर्क साधू शकते ?

प्रकाशकांना त्यांच्या सामग्रीविषयीची माहिती मंत्रालयात सादर करून त्याचे तपशील मंत्रालयाला कळवता येतील.

49. प्रकाशक आणि मध्यस्थांनी कोणती माहिती सार्वजनिक करण्याची गरज आहे ?

प्रकाशक आणि स्वयं नियामक समित्या त्यांच्याकडे येणाऱ्या सर्व तक्रारी, या तक्रारींचे निवारण कशा प्रकारे करण्यात आले, तक्रारदाराला देण्यात आलेले उत्तर इ. मासिक स्वरूपात उघड करतील

विभाग VII: मंत्रालयातील संपर्काची स्थाने

50. जर काही स्पष्टीकरण हवे असेल किंवा शंका असतील तर केंद्रीय माहिती आणि प्रसारण मंत्रालयात कोणाशी संपर्क साधता येऊ शकतो?

काही स्पष्टीकरण हवे असेल किंवा शंका असतील तर खालील अधिकाऱ्यांशी ई-मेलच्या माध्यमातून संपर्क साधता येऊ शकेल.

- श्री. अमरेंद्र सिंग. उपसचिव(डिजिटल मीडिया), माहिती व प्रसारण मंत्रालय,
ईमेल- amarendra.singh@nic.in
- श्री. क्षितीज अग्रवाल, सहाय्यक संचालक (डिजिटल मीडिया), माहिती व प्रसारण
मंत्रालय,
ईमेल- kshitij.aggarwal@gov.in

या नियमांसंदर्भात सर्व माहिती, केंद्रीय माहिती व प्रसारण मंत्रालयाच्या वेबसाईटवर
<https://mib.gov.in/>. येथे उपलब्ध आहे.

